

ISSN 1392-0456 (Print)
ISSN 2029-7181 (Online)
<https://doi.org/10.15823/istorija.2020.117>

Istorija / History

2020, t. 117, Nr. 1, p. 87–92 / Vol. 117, No. 1, pp. 87–92, 2020

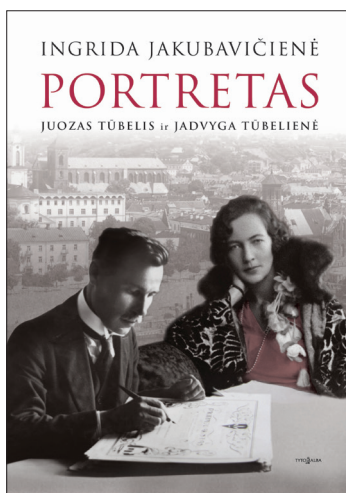
VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO
ŠVIETIMO
AKADEMIJA

Jadvygos ir Juozo Tūbelių portretas

Dr. Dalia Bukelevičiūtė

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Naujosios istorijos katedra, Universiteto g. 7, Vilnius
El. p. dalia.bukeleviciute@if.vu.lt

JAKUBAVIČIENĖ, Ingrida. *Portretas. Jadvyga ir Juozas Tūbeliai*. Vilnius: Tyto alba, 2020, 471 p.

1 il. Leidinio viršelis

Pastaraisiais metais skaitytojui atveriamos plačios galimybės ne tik susipažinti, bet ir apmąstyti, o kartais net leisti sau interpretuoti ar net fantazuoti Lietuvai svarbių istorinių įvykių kontekste. Lietuvos istorikai, atlikę tyrimus, skelbia mokslines monografijas, kurios paprastam skaitytojui kartais atrodo nuobodžios, kartais tarsi per daug persmelktos faktų, datų ir pavardžių, nors ir yra tokia istoriko misija, bet skaitytojas tikisi intrigos, paslapties ir netikėtų siužeto vingių. Skaitytojus į praeitį sugrąžina ir žymių Lietuvos

visuomenės bei politikos veikėjų palikti atsiminimai, kurių skaitymas atskleidžia ano laikmečio „realybę“ vieno ar kito veikėjo akimis ir mintimis. 2020 m. pradžioje skaitytoją pasiekė jau trečioji istorikės dr. Ingridos Jakubavičienės monografija „Portretas. Jadvyga ir Juozas Tūbeliai“, kurioje tęsiamas pasakojimas apie nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 m. įtakingiausius asmenis, ėjusius aukščiausias pareigas ir buvusius Lietuvos elito ašimi. 2015 m. išleidusi knygą „Seserys Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė“ autorė tęsė Smetonų ir Tūbelių šeimų istorijos tyrimus. 2016 m. išleista monografija „Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos“ buvo skirta Lietuvos prezidento Antano Smetonos ir jo žmonos Sofijos gyvenimo vingiams atskleisti. Šis pasakojimas susilaukė didelio visuomenės dėmesio, o autorės rašymo stilius ir pirmosios šalies poros šeimos gyvenimo perteikimas paskatino pasmalsauti – koks buvo Lietuvos prezidentas šeimoje, kokie jo pomėgiai ir kas jį domino užvėrus darbo kabineto duris?

Istorikai nuolat skyrė dėmesį Lietuvos prezidento A. Smetonos asmenybei, darbo, veiklos ypatybėms atskleisti, o ir išlikę nepriklausomos Lietuvos veikėjų atsiminimai atspindėjo prezidento įvaizdį bei portretą. I. Jakubavičienė sau kėlė užduotį atskleisti ir Sofijos Smetonienės portretą, jos gyvenimo vingius ir ištikimą ryšį su savo vyru, valstybės prezidentu. Natūralu, kad kiekvienas žmogus išgyvena vaikystę, jaunystę, brandą ir senatvę ir kiekviename savo gyvenimo etape sutinka vis naujų žmonių, mezgasi nauji ryšiai, formuojasi draugų, pažįstamų ratas ir tam tikra aplinka. S. Smetonienės gyvenimas glaudžiai buvo susijęs su seserimi Jadvyga, kuri buvo ištėkėjusi už Juozo Tūbelio, ilgamečio Lietuvos ministro pirmininko. Jau senokai rašant apie tarpukario Lietuvos laikotarpį buvo nevengiama šio Smetonos–Tūbelio tandemo įvardyti kaip *svainių Lietuva*. Taigi autorė atskleidė skaitytojams, kokie buvo prezidento ir ministro pirmininko šeimų ryšiai, kaip seserys Sofija ir Jadvyga Chodakauskaitės išlaikė artimus asmeninius santykius, nevengė „patarti“ savo vyrams politinėmis temomis, keitėsi Kauno „naujienomis“.

I. Jakubavičienė neslepia, kad pasirodžius šiai knygai skaitytojai nuolat ragino parašyti ir apie Juozo ir Jadvygos Tūbelių šeimą, apie kurią buvo tikrai mažiau žinoma. Kita svarbi paspartis buvo autorės pažintis su J. ir J. Tūbelių vaikaičiu Peteriu Kuhlmannu, gyvenančiu JAV. Stengdamasis išsaugoti savo šeimos istoriją, jis noriai dalinosi ne tik atsiminimais, bet ir išlikusį palikimą perdavė M. K. Čiurlionio nacionaliniam muziejui. I. Jakubavičienė, lankydamosi JAV 2016 m., turėjo galimybę peržiūrėti Jadvygos Tūbelienės ir jos dukros išlikusį archyvą, ypač asmenines nuotraukas, laiškus, aplankyti tas vietas, kuriose gyveno Jadvyga ir jos dukra, pasitraukusios iš okupuotos Lietuvos. Nemažai emocinių išgyvenimų ir šeimos kasdienybės detalių atskleidė ir Tūbelių dukra Marija Tūbelytė-Kuhlmann, 1988 m. savaitraštyje „Dirva“ paskelbusi atsiminimų ciklą „Vaikystės atsiminimai“. Savo atsiminimuose Juozą ar Jadvygą Tūbelius mini Antanas Smetona, Kazys Grinius, Juozas Audėnas, Petras Klimas, Kazys Musteikis, Leonas Mitkiewiczčius, Stasys Raštikis ir kiti. Išanalizuota ir gausi istoriografija, ypač išskiriant Vytauto Žalio, Zenono Butkaus, Tomo Balkelio, Alfonso Eidinto, Aleksandro Merkelio, Virginijos Jurėnienės atliktus tyrimus.

Visame knygos tekste archyvinių dokumentų ir istoriografijos analizė susipina su amžininkų atsiminimais, o tai pačiam tekstui suteikia lengvumo, tarsi tolstant nuo monografijos ir artėjama link istorinio romano, tačiau išsamios ir gausios istorinių šaltinių tyrimo bazės paneigti negalima. Kai kuriose knygos vietose minint konkrečius įvykius, vietas, tradicijas, leidžiama skaitytojui pačiam pagalvoti, fantazuoti, susidaryti savitą vaizdinį, taip tarsi nutolstant nuo istoriko „paaiškinimų“, nes dažnai, ypač aptariant šeimos gyvenimą, keliones, šventes, tiesiog trūksta šaltinių... Pati autorė skaitytojui linki šią knygą skaityti kaip „unikalios šeimos istoriją“ ir viliasi, kad elito atstovų gyvenimas galbūt „suteiks puikių patriotizmo ir pasiaukojamo atsidavimo valstybės gerovės labai pamokų, kurių dažnai pasigendame šiandieniniame politiniame gyvenime“.

Pradedamas pasakojimas apie ūkininkų Tūbelių, gyvenusių Panemunėlių valsčiuje (dab. Rokiškio r.), ir bajorų Chodakauskų, gyvenusių Gavenonių dvare Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje, giminės ištakas, istoriją ir šeimas. Vaizdžiai aprašoma Juozo ir Jadvygos vaikystė, santykiai su broliais ir seserimis bei tėvais, taip pat nemažai dėmesio skiriama juos supusiai aplinkai ir asmenybėms, kurie lankydavosi jų tėvų namuose, giminėms ir šeimos bičiuliams. Du vaikystės ir jaunystės siužetai plėtojami lygiagrečiai. Juozas Tūbelis, gimęs 1882 m., gana anksti, būdamas vienuolikos metų, paliko tėvų namus ir išvyko mokytis į Mintaujos gimnaziją, vėliau mokėsi Liepojos gimnazijoje, kurią baigęs 1902 m. pasirinko medicinos studijas Varšuvoje, bet po metų jas nutraukė. 1904–1906 m. Rygos politechnikos institute baigė agronomijos studijas. Aštuoneriais metais už Juozą Tūbelį jaunesnė Jadvyga Chodakauskaitė taip pat mokėsi Mintaujoje, mergaičių gimnazijoje, iš kurios buvo pašalinta 1905 m. ir mokslus tęsė Vilniuje. Atvykusi į Vilnį ji greitai įsiliejo į aktyvų lietuvių inteligentų gyvenimą su susitikimais, pasisėdėjimais, vaidinimais, spaudos leidyba, vakaronėmis ir intrigomis. Šio gyvenimo epicentre buvo A. Smetona su žmona, pas kuriuos gyveno aktyvi ir smalsi Jadvyga, o jų namus kartais aplankydavo ir senas A. Smetonos bičiulis dar iš Mintaujos gimnazijos laikų J. Tūbelis. Čia greičiausiai jie ir susipažino.

Reikia pažymėti, kad autorė labai taikliai pasirinko šio knygos pavadinimą – Juozo ir Jadvygos Tūbelių *portretas*, nes iš tiesų iki 1920 m. atskleidžiamas šių dviejų žmonių portretas, asmeniniai gyvenimo vingiai, siekiai ir karjera. J. Tūbelis profesinę karjerą pradėjo 1908 m. mokytojaudamas Rygoje, o nuo 1911 m. buvo paskirtas Raseinių apskrities Žemės tvarkomosios komisijos nariu. Pirmojo pasaulinio karo metais Vilniuje prisijungė prie Nukentėjusiems nuo karo šelpti draugijos, rūpinosi maisto produktų tiekimu vietos gyventojams. 1917 m. karo audrų buvo nublokštas į Voronežą, kur vadovavo Agronomų sekcijai, rūpinosi švietimu ir 1918 m. sugrįžo į Lietuvą. Jadvyga nuo 1909 m. Sankt Peterburge studijavo istoriją, mokytojavo, rašė straipsnelius lietuviškiems leidiniams ir išitraukė į lietuvių inteligentų įvairias veiklas. 1917 m. pabaigoje ji sugrįžo į Vilnį ir vėl apsigyveno pas Smetonas. Tiek Juozas, tiek ir Jadvyga savo gyvenimo kelyje sutiko daugybę asmenybių, kurios vėliau suvaidins svarbų vaidmenį ne tik valstybės, bet ir jų asmeniniame bei profesiniame gyvenime – Augustinas Voldemaras, Petras Klimas,

Vladas Mironas, Juozas Tumas-Vaižgantas – jau nekalbant apie nuolatinį ryšį su Antanu Smetona ir Sofija Smetoniene.

Pirmieji Lietuvos valstybės atkūrimo metai sąlygojo šių asmenų ir pagrindinių knygos herojų gana intensyvų, spalvingą ir tikrai įdomų gyvenimą. Skaitytojas įtraukiamas į tarsi detektyvines istorijas, tačiau kartu paliekama erdvės ir fantazijai apie Jadvygos vaidmenį jai gavus slaptą užduotį perduoti „Lietuvos aidą“ numerį su išspausdintu Lietuvos nepriklausomybės aktu vokiečių karo žurnalistui ar jai pavestą kitą ne mažiau slaptą misiją – iš Berlyno atvežti Vilhelmo fon Uracho pasirašytą sutikimą tapti Lietuvos karaliumi Mindaugu II. Pasak autorės, 1918–1920 m. Jadvygos gyvenime buvo „patys aktyviausi ir įspūdingiausi“ gyvenimo metai, nes jai teko ne tik įgyvendinti pavestas misijas, bet ir propaguoti Lietuvos valstybės atkūrimo idėją rašant straipsnius įvairiems leidiniams Berne ir Paryžiuje, dirbant Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje. Tuo tarpu Juozui Tūbeliui valstybės nepriklausomybės atkūrimas žymėjo jo stulbinamos karjeros pradžią – jis 1919 m. lapkritį buvo pakviestas į pirmąją laikinąją Lietuvos vyriausybę ir ėmėsi žemės ūkio ir valstybės turtų ministro pareigų, šias pareigas ėjo ir antrojoje vyriausybėje iki 1919 m. kovo, nedirbo tik trečiojoje vyriausybėje, o ketvirtojoje vyriausybėje nuo 1919 m. balandžio iki spalio jam buvo patikėtos naujos švietimo ministro pareigos, penktojoje vyriausybėje nuo 1919 m. spalio iki 1920 m. birželio vėl dirbo žemės ūkio ir valstybės turtų ministru.

Knygoje aprašoma ne tik šių dviejų asmenų karjera, bet ir atskleidžiami jų charakterio bruožai: Juozas santūrus, išlaikytas, mažakalbis, bet nebijantis imtis atsakomybės ir „kalbi, energinga, mėgstanti bendrauti, veikli, nestokojanti drąsos ir ryžto“ Jadvyga. Galima atrasti ir intymių akimirkų Jadvygos gyvenime, kai aplink jauną merginą suksis Augustinas Voldemaras, o vėliau, jau santuokos metais, dėl veiklios ir išraiškingos ponios dūsaus net kelių šalių diplomatai. Tiesa, apie Juozo Tūbelio simpatijas nieko nesužinome, jos lieka paslaptis.

Neatskleidžiant daugiau detalių apie Juozo ir Jadvygos pažintį bei artimesnį bendravimą aprašomos Prezidentūroje 1920 m. vasario 7 d. įvykusios jų vestuvės. Susituokė ne tik Lietuvos prezidento žmonos sesuo, bet ir Užsienio reikalų ministerijos tarnautoja su žemės ūkio ministru ir ilgamečiu prezidento bičiuliu. Šios vestuvės žymėjo ne tik didžiulę šventę dviejų žmonių gyvenime, bet ir artimus, giminiškus ryšius su valstybės prezidento A. Smetonos šeima ir aplinka, ilgainiui prigyjant naratyvui – *svainių Lietuva*. Knygoje plėtojama Jadvygos ir Juozo Tūbelių *dueto* istorija nuo 1920 m. iki 1939 m., siekiant atskleisti, kokie buvo jų santykiai šeimoje, koks jų ryšys su 1923 m. gimusia vienturte dukra Marija Rima, jų atostogos, santykiai su giminėmis. Visam tam iliustruoti autorė pasitelkė jų aplinkos asmenų ir dukters Marijos atsiminimus. Neabejotinai tai buvo viena ryškiausių valstybės politinio elito porų, ypač J. Tūbeliui einant ministro pirmininko pareigas, kuri buvo laukiama įvairiuose susibūrimuose, pokyliuose ir renginiuose garbės svečių teisėmis. Jie savo gyvenimo būdu, aplinka, pomėgiais tikrai atspindėjo to meto elito formuotą etiketą, nestokoję finansų, galėjęs sau leisti nuo 1932 m. gyventi prabangiam

„Pienocentro“ bute, o nuo 1934 m. persikėlę į prabangius Felikso Vizbaro suprojektuotus namus Žaliakalnyje, lankytis bei apsipirkti Paryžiuje ar Šveicarijoje ir pan. Kartu išryškėja ir Jadvygos bei Juozo Tūbelių portretai, kurie leidžia daryti prielaidą, kad *duetu* gyveno du individualistai. Aktyvi, nuolat Kauno gyvenimo pulsą jaučianti Jadvyga atsidėjo šeimai, rūpindamasi dukrele, jos ir vyro sveikata, namų statyba ir įrengimu, savo giminaičiais bei artimaisiais. Ji aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir labdaringoje veikloje, siekdama padėti likimo nuskriaustiems, tačiau jokių valstybinių pareigų neužėmė. Kiekvieną vakarą ji laukė ilgai dirbančio vyro, kuris visą savo laiką skyrė darbui, daug rūkė, vengė pokylių ir susibūrimų, nebuvo linkęs nei apie save daug pasakoti, nei fotografuotis. Dėl tokių asmeninių Juozo Tūbelio savybių atskleisti jo portretą I. Jakubavičienei buvo daug sunkiau, nes J. Tūbelienės asmenybės svarbiausi bruožai jau buvo atskleisti jos pirmojoje knygoje rašant apie seseris Sofiją Smetonienę ir Jadvygą Tūbelienę, tuo tarpu atsiminimų, pasakojimų apie J. Tūbelį išlikę labai mažai. Autorė per šeimos prizmę siekė atskleisti J. Tūbelio asmenybės bruožus, tad čia pamatome jį kaip šeimos galvą, vyrą ir tėvą.

Nemažai dėmesio skiriama ir J. Tūbelio profesiniam portretui, nes 1920 m. nepatekęs į Steigiamąjį seimą jis nesustabdė aktyvios savo profesinės veiklos, nors ir liko nuošalyje nuo žemės reformos įgyvendinimo vingrybių. Savo dėmesį tuo metu jis skyrė žemės ūkio modernizavimui ir kooperacijai, su bendraminčiais įkūrė garsias kooperacijos bendroves „Lietūkis“, „Pienocentras“ ir „Maistas“. Po valstybinio perversmo A. Smetonai vėl sugrįžus į valdžią, Juozas Tūbelis tapo vienu svarbiausių jo bendražygių. 1927 m. gegužę jis iš P. Karvelio perėmė finansų ministro pareigas, o 1929 m. rugsėjį paskirtas ministru primininku ir finansų ministru. Šias pareigas jis ėjo trijose vyriausybėse iki 1938 m. kovo, lemtingojo Lenkijos ultimatumo Lietuvai. Atsakingos pareigos reikalavo daug išminties ir ištvermės, todėl po Kauną nuolat sklandė gandas, kad J. Tūbelis dirba po 15–16 val. per parą. J. Tūbelio požiūris į valstybės finansus, valstybės valdymą, švietimą, spaudą, paskolas, kariuomenę, užsienio politiką atskleidžiamas remiantis jau atliktais A. Merkelio, A. Terlecko, V. Žalio, D. Cesevičiaus, V. Rastenio, Č. Baužos darbais. Vis dėlto atskleidžiant aktyvios profesinės veiklos portretą buvo galima atlikti išsamesnį archyvinės medžiagos tyrimą, kuris būtų leidęs naujai pažvelgti į J. Tūbelio veiklos principus. Jis juk buvo autoritarinės vyriausybės vadovas, Lietuvos tautininkų sąjungos valdybos pirmininkas, kuris turėjo labai plačius įgaliojimus veikti. Nesužinome apie jo santykius su atskirais ministrais, kurių darbą jis vertino, o kurių kritikavo, po paslapties skraiste lieka, kokie ministrai ir kokiais klausimais galėjo tikėtis praversti ministro pirmininko duris. Galime suprasti, kad ministras pirmininkas svarbiais valstybės klausimais tikrai tarėsi ne tik su ministrais, bet ir su Lietuvos banko valdytoju, kariuomenės vadu, Valstybės saugumo pareigūnais, užsienio šalių diplomatais. Ne iki galo galima suprasti ir J. Tūbelio santykius su prezidentu A. Smetona – kuriais klausimais jie sutardavo, o kuriais ne, ar dažnai susitikdavo Prezidentūroje ir pan. Pasak autorės, J. Tūbelio „politinė natūra labiau atitiko tipišką konservatorių“, todėl pokyčių imtis jis neskubėjo ir turėjo savitą požiūrį į valstybės valdymą, finansus bei Seimą, kurio darbą jis laikė „betiksliau laiko švaistymu“.

Labai jautriai ir net asmeniškai per J. Tūbelienės laiškus A. Smetonai atskleidžiami paskutiniai J. Tūbelio gyvenimo metai, jo gydymas Šveicarijoje, kur buvo atvykęs ir ilgametis šeimos draugas, pakeitęs J. Tūbelį ministro pirmininko pareigose V. Mironas. 1939 m. rugsėjį J. Tūblis mirė ir tolesnis knygos siužetas atskleidžia našlės Jadvygos Tūbelienės gyvenimo vingius, kuriai vienai su dukra teko kabintis į gyvenimą dramatiškomis Lietuvos valstybei akimirkomis. 1940 m. birželį ji su dukra pasitraukė į Vokietiją ir tas pasitraukimas giliai įsirėžė dukrai į atmintį. J. Tūbelienės gyvenimo aplinkybės JAV iki I. Jakubavičienės atliktų tyrimų Lietuvos skaitytojui buvo mažai žinomos. Asmeniniai laišakai ir dukros Marijos atsiminimai leido atskleisti, į kokią dramatišką aplinką JAV pateko J. Tūbelienė su dukra, kurios padėtis, tiesa, lyginant su kitais karo pabėgėliais, skyrėsi tuo, kad ji turėjo diplomatinę pasą, pažinčių, galėjo tikėtis paramos iš taip pat į JAV atvykusios sesers Sofijos bei jos vyro A. Smetonos. Jadvygos bandymo įsitvirtinti Amerikoje siužetas yra kupinas dramos ir atkaklumo siekiant išlikti, nes teko mokytis anglų kalbos, nuolat ieškoti finansų, namų, be to, JAV lietuvių bendruomenė buvo susiskaldžiusi ir J. Tūbelienė, priskiriama tautininkams, paramos galėjo tikėtis tik iš tautininkus palaikančio sparno lietuvių. Nuo paramos J. Tūbelienei suteikimo visais būdais bandė išsisukti net ir Lietuvos pasiuntinys JAV ponas P. Žadeikis. Senos pažintys ir įgyti gebėjimai, visų pirma užsienio kalbų mokėjimas, leido J. Tūbelienei išgyventi sukrėtimų kupinus metus ir pastovesnio bei ramesnio gyvenimo galėjo tikėtis tik 1950 m. gavusi JAV pilietybę.

Knygoje perteikiami įvykiai, vertinimai ir iškilę atsiminimai leis kiekvienam skaitytojui susidaryti savitą Jadvygos ir Juozo Tūbelių gyvenimo portretą.